

RENESSANS VA UNING DUNYO RIVOJLANISHIDA TUTGAN O'RNI

Tohirova Malikabonu Umidovna

Buxoro shahar

32 - maktab 10- sinf o'quvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Renessans uning paydo bo'lishi, yuksalishi hamda uning dunyo tarixida tutgan o'rni haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Renessans, uyg'onish, Italiya, O'rta Osiyo, yepiskop, J.Vazari, Temuriylar, madamiyat, fan.*

“Renessans” so’zi nimani anglatishini bilasizmi? Bu “tiklanish” degan ma’noni anglatadigan fransuzcha so’zdir. Renessans Yevropada XIV—XVI asrlarda bo’lib o’tgan Uyg’onish davridir. Uyg’onish davridan oldingi o’rta asrlarda hayotdagi ko’p narsalar rad etilgan. Uyg’onish davrida esa ta’lim jonlangan, savdo, san’at, musiqa, adabiyot va fan rivojlangan. Uyg’onish davri Yevropaning butun turmush tarzini o’zgartirgan. Bu vaqtgacha odamlar katta qo’rg’onlarda, pomestyelarda (pomeshchikning yer-mulki) yashagan. Shaharlar juda kam bo’lgan. Butun ijtimoiy hayot ritsarlar qal’asida yoki yepiskoplar saroylarida jamlangan. Yevropa har biri shahzoda yoki knyazlar tomonidan boshqarilgan son-sanoqsiz kichik davlatlarga bo’lingan.

Fanda «Uyg’onish davri» deb nomlangan davr G’arbiy va Markaziy Yevropadagi mamlakatlarda XIV—XVI asrlardagi rivojlanishning o’ziga xos xususiyatlarini ifodalash uchun ishlatilgan. Birinchi marta «uyg’onish» atamasini XVI asr italyan rassomi va tarixchisi J. Vazari o’z asarlarida qo’llaydi.² Lekin bu atama XIV—XVI asr ijtimoiy–iqtisodiy rivojlanish mohiyatini ochib bermasdan, ko’proq antik davr merosini, ya’ni, antik madaniyatga o’xshash madaniyatning qaytadan «tirilishi», «uyg’onishi» va «jonlanishi» ma’nosida ishlatila boshlandi. Keyinchalik bu atama fanda keng qo’llanildi. Shu ma’noda ko’pchilik tadqiqotchilar IX–XII asrlar O’rta Osiyo xalqlari tarixida madaniyatning rivojlanishiga xos xususiyatlarini ham «uyg’onish» davri deb atalishi yuqorida qayd qilinganidek, shartlidir deb hisoblaydilar. Haqiqatda XV—XVII asrlarda Yevropa mamlakatlarida birin–ketin madaniy yuksalish ko’zga tashlanadi. Bu madaniy yuksalish, birinchi navbatda, ijtimoiy–iqtisodiy o’zgarishlar bilan, jamiyat hayotida shaharlarning, shahar madaniyatining hunarmandchilik ishlab chiqarishining rivoj topishi bilan uzviy bog’liq edi. Renessans madaniyati birinchi bo’lib Italiyada boshlangan.

Uyg’onish davrida hayot butunlay o’zgargan. Savdo, sanoat va tijoratning rivojlanishi bilan shaharlar tez o’sa boshlagan. Boy savdogarlar katta e’tibor qozongan. Ko’p sonli kichik davlatlar o’rniga katta davlatlar paydo bo’lgan. Millatlar shakllanishi, odamlarning pul zarb qilishi boshlangan. E’tiqod shubha ostiga olingan. Odamlar oxiratdan ko’ra dunyoda yuz berayotgan voqealarga ko’proq qiziqish bildirib boshlagan. Rim katolik

cherkovining negizlari va g'oyalariga qarshi isyon ko'tarilgan, islohot harakati paydo bo'lib, bu protestant dinining o'rnatilishiga olib kelgan.

Ma'lumki, Italiya o'sha davrda O'rta yer dengizda, temir va havo yo'llari bo'lmagan bir davrda, suv yo'li orqali savdo-sotiqni rivojlantirish, boshqa mamlakatlar bilan turli iqtisodiy–madaniy aloqalarni avj oldirishda markaziy o'rinlardan birini egallar edi. Italiya suv yo'li orqali bevosita rivoj topgan sharq davlatlari, xususan, arab davlatlari bilan yaqindan aloqada bo'lishga intildi. IX–XII asrlarda Yaqin va O'rta Sharq xalqlari, musulmon Sharqi madaniyatning yuqori cho'qqiga ko'tarilgani tarixdan ma'lum. Italiyaning bu davlatlar bilan iqtisodiy–madaniy aloqalari Yevropada Renessans madaniyatining vujudga kelishida muhim rol o'ynagan. Italiyaning Sharqiy qo'shnisi bo'lgan Ispaniyada esa musulmon madaniyatini bevosita rivoj ettirgan arab davlati–Qordova xalifaligi deyarli XV asrlarga qadar davom etdi.

Bularning barchasi Italiyada boshlangan Renessans, Uyg'onish madaniyati shakllanishida IX-XII asrlarda Yaqin va O'rta Sharq Uyg'onish davri madaniyati, fani bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. XII-XV asrlarda Italiyada Muhammad Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Marvoziy, Farobiy, Ibn Sino, Ibn Rushd kabi mashhur Sharq olimlarining asarlari lotin tiliga tarjima etildi, arab ilmiy yutuqlarini o'rganishga intilish kuchaydi. Bu asarlar Yevropaga keng tarqaldi va Renessans madaniyatining muhim qismiga aylandi.³ Ma'lumki, V asr oxiri va IX asr o'rtalariga kelib, arab xalifaligi Sharqda eng rivojlangan imperiyaga aylandi. Xalifalar Mansur, Xorun ar – Rashid, Ma'mun davrlarida xalifalikning markaziy shaharlari, xususan, Bog'dod iqtisodiy va madaniy jihatdan eng rivojlangan shaharga aylandi. Madaniyat, ilm-fan taraqqiy etdi. Bu yerda turli ilmiy, diniy, muzokaralar avj oldi, turli mamlakatlardan kelgan ilm vakillari tomonidan keng ilmiy muhokamalar uyushtiriladigan bo'ldi, ilmgohlar vujudga keldi, kitob ko'chirish, turli tillardan arab tiliga ilmiy kitoblarni o'girish avj oldi, maxsus tarjimonlar maktabi vujudga keldi, asar yozishga qiziqish kuchaydi. VIII asr oxiri va XI asr boshida arab xalifaligi og'ir siyosiy vaziyatni o'z boshidan kechirdi. Xalifalik hududida mahalliy xalqlarning hukmron ma'murlar zulmiga qarshi qo'zg'olonlar avj oldi, ayniqsa uning boshqaruv markazida ichki nizolar tinimsiz davom etmoqda edi. Bu vaziyat o'z navbatida joylarda, xususan O'rta Osiyoda ham mustaqil davlatlarning tashkil topishi uchun shart-sharoitlar yaratmoqda edi.

XII asr o'rtalarigacha bo'lgan besh asrlik davr vatanimiz xalqlari ma'naviy–madaniy hayotida nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu davrda madaniyat, uning deyarli barcha sohalari yuksak darajada rivoj topdi va O'rta Osiyoning dunyo madaniyati tarixiga qo'shgan hissasini belgilab berdi. MovarounnahrXuroson xalqlari qadimiy madaniy an'analarga boy va ma'naviy mavqei jihatidan yuqori edi. Shu sababli O'rta Osiyo arab xalifaligiga, musulmon dunyosiga kirgandan so'ng VIII – XII asrlar davomida barcha musulmon o'lkalari madaniyati rivojida yetakchi o'rinlardan birini egalladi. Islom dini, adabiyot, tabiiy fanlar, tarixnavislik, san'at, falsafa, huquqshunoslik, ijtimoiy tafakkur kabi madaniyatning barcha sohasida ham bu davrda buyuk siymolar, mutafakkir olimlar,

zamonasining ilg'or kishilari yetishib chiqdilar. Bu davrda birinchi akademiya – «Donolik uyi» tashkil topdi va bu yerda turli ilmlarning rivoji uchun keng imkoniyatlar yaratildi, arab xalifasi Ma'mun uning rivojiga maxsus mablag' ajratib turdi. Akademiya – «Donolik uyi»da xalifalikning turli o'lkalaridan kelgan arab, yahudiy, fors, turk, hind, yunon olimlari birgalikda ish olib bordilar. Uning faoliyatida O'rta Osiyodan borgan olimlar ham muhim rol o'ynadi. O'rta Osiyoning Buxoro, Marv, Samarqand, Termiz, Urganch, Xo'jand, Aksikent, Marg'ilon, Binkent, Kesh (Shahrisabz), Nasaf (Qarshi) kabi shaharlari o'z davrining taraqqiy etgan shaharlari va savdo markazlari sifatida ma'lum bo'ldi.⁴ Shunday qilib, IX – XII asrlarda Markaziy Osiyoda fan va madaniyat bobida shu qadar ajoyib fan kashfiyotlari va tadqiqotlari yaratildiki, bu o'tmish ajdodlarimizning jahon madaniyati xazinasiga qo'shgan bebaho hissasigina bo'lib qolmasdan, ularning aql-zakovatining nihoyatda yuksakligidan ham dalolat beradi. Ba'zida Uyg'onish davrining paydo bo'lishi 1453-yilda Konstantinopolning turklar bosqini ostida qulashi yoki 1440-yilda bosma nashr ixtiro qilinishi bilan bog'lansa ham, u to'satdan paydo bo'lmagan. Shunga qaramay, asrlar davomida Uyg'onish davrining paydo bo'lishiga imkon tug'dirgan kuchlar o'sib borgan. Uyg'onish davri o'zining eng yuqori cho'qqisiga avval Italiyada erishgan va keyinchalik Yevropaning boshqa mamlakatlariga tarqalgan. Italiyada asarlari bugungi kunda ham bizni hayratda qoldiradigan, orasida Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Rafael, Botichelli, Chellini kabilar bo'lgan buyuk rassomlarning katta guruhi paydo bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 1-oktabr O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqidan 30.09.2020
2. "Uyg'onish davri" O'zME.U-harfi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil 3. Metc A. "Мусульманский ренесанс" М. 1966 38-bet
3. Сагдуллаев А. ва бошқалар. Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. - Тошкент: Академия, 2000. 55-bet
4. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи очерклари. Масъул мухаррирлар Д.А.Алимова, Э.В.Ртвеладзе. - Тошкент: Шарқ, 2001. 43-bet
5. Негматов Н. Н. Государство Саманидов. – Дўшанбе: Дониш, 1977. 72-bet Азамат Зиё. Ўзбек халқи давлатчилиги тарихи. – Тошкент: Шарқ, 2001. 93-bet
6. Abu Bakr Narshaxiy. Buxoro tarixi. T, 1995. 32-bet